

SAMENVATTING

Deze studie behandelt het koloniale ‘civilisatie proces’ op Formosa waaraan de oorspronkelijke bevolking ten tijde van de Nederlandse overheersing (1624-1662) werd onderworpen. De komst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) luidde het einde in van ‘Inheems Taiwan’. De aan Norbert Elias ontleende term van het koloniale ‘civilisatie proces’ die de auteur introduceert, wordt niet alleen toegepast op de Nederlandse periode, maar ook in bredere zin op het proces van de onverbidelijke teloorgang van de eigen traditionele cultuur van de Austronesische talen sprekende oorspronkelijke bevolking onder invloed van de verschillende beschavingsoffensieven die sinds de vroeg-moderne periode door respectievelijk de Nederlandse, Chinese en Japanse kolonisatoren op de Formosaanse bevolking zijn losgelaten.

Terwijl de bestuurlijke, kerkelijke, en militaire vertegenwoordigers van de Compagnie op Formosa zich wijdden aan wat zij zagen als een ‘koloniale opdracht’, ondergingen de tribale samenlevingen van het eiland hun eerste diepgaande koloniale ‘civilisatie proces’. In deze studie wordt beschreven hoe dit proces in gang werd gezet en hoe een en ander werd geëffectueerd aan de hand van Nederlandse opvattingen over beschaving die waren ingebed in de drie-eenheid staat, marktwerking, en Christendom.

In dit proefschrift staat de reactie van de Formosanen centraal en wordt vooral gekeken naar de wijze waarop zij de ontmoeting met de Nederlanders beschouwden, in welke mate zij in de daaruit voortvloeiende samenwerking participeerden, en hoe zij in de praktijk daarmee omgingen. Tegelijkertijd kan de Nederlands-Formosaanse ontmoeting niet los worden gezien van de continue instroom van Chinese immigranten die zich op uitnodiging van de VOC op het eiland vestigden en bijgevolg steeds verder de leefwereld van de Formosanen binnendrongen.

Het proefschrift bestaat uit vier delen. Hoofdstuk één van het eerste deel situeert het eiland Formosa in de vroeg moderne periode temidden van de maritieme mogelijkheden die elkaar in het Chinese Zee gebied beconcurrerden. De Chinese machthebbers lieten toe dat de VOC, die aanvankelijk uit was op het verkrijgen van een handelsvestiging op het Chinese vasteland, een handelsnederzetting bouwde op het schiereiland Tayouan voor de kust van het eiland Formosa. Deze buiging voor de Chinese machtspolitiek zou gezien kunnen worden als voorbode voor de latere inname van Formosa door de Chinese *warlord* en Ming loyalist, Cheng Ch’eng-kung, die in 1662 een eind maakte aan vier decennia aanwezigheid van de VOC op het eiland.

Het tweede hoofdstuk schetst pre-koloniaal inheems Formosa aan de hand van door VOC-personeel opgetekende bronnen. Toen de VOC haar gezag over de inheemse Formosanen probeerde te bestendigen ontstond de noodzaak de verschillende groepen ‘onderdanen’ in kaart te brengen en te administreren. Dit unieke bronnenmateriaal vormt het kader voor het (re)construeren van een ‘autonome’ lokale geschiedenis van het eiland.

Het tweede deel van het proefschrift, de hoofdstukken drie tot en met zes, documenteert de uitbreiding van het Compagniegezag over heel Formosa. De Siraya, die de vlakten aan de zuidwest zijde van het eiland bewoonden, waren de eersten die kennismaakten met verschijnselen als strafexpedities en feodaal aandoende patronageverhoudingen. De flexibele geopolitiek van de jagerssamenlevingen der Siraya dorpen, bracht de Nederlanders ertoe hun non-interventie politiek ten aanzien van de inheemse bevolking te herzien. Nadat met behulp van inheemse bondgenoten een aantal opeenvolgende overwinningen op vijandige dorpen was behaald, werd de VOC, en daarmee de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden, de feitelijke leenheer van het nieuw veroverde gebied. Hiermee was een begin gemaakt met de vestiging van de *Pax Neerlandica*. De gedwongen ontvolking van het eiland Lamey, een zwarte bladzijde in de

geschiedenis van Nederlands Formosa, leidde tot een ware diaspora van de overlevende eilandbewoners.

De hoofdstukken vijf en zes laten zien dat een commerciële impuls ten grondslag lag aan de exploratie van het achterland met als doel de lucratieve hertenjacht te exploiteren en de vindplaatsen van het 'vermeende' goud te lokaliseren. De Compagnie liet Chinese hertenjagers toe op de jachtgronden in de omgeving van het dorp Favorlangh, en enkele expedities werden via de zuidpunt van Formosa naar de oostkust uitgezonden, waar zich goudmijnen zouden bevinden. Tijdens de expedities maakten de Nederlandse manschappen dankbaar gebruik van Chinese bemiddelaars. Ook speelden zij lokale leiders van langs de route gelegen rivaliserende dorpen tegen elkaar uit en moedigden hen aan verdragen met de Compagnie te sluiten om zich zo aan het Compagnies gezag te onderwerpen.

Na de verdrijving van de Spanjaarden uit het noordelijke deel van Formosa in 1642, kon een nieuwe route langs de westkust worden verkend, die de hoofdstedelijke Tayouan met de forten in Tamsuy en Quelang moest verbinden, hetgeen resulteerde in ontmoetingen met de inwoners van die noordwestelijke gebieden. Ook hoopten de Nederlanders nu vanuit het noorden te kunnen doordringen tot de gebieden aan de oostkust waar goud te vinden zou zijn. Tevens werd onderzocht of er aan de zuidkant van de centraal op het eiland gelegen bergketen een kortere passage naar de oostkust kon worden gevonden. Ondanks deze inspanningen werd er, tot teleurstelling van de Compagnies bewindhebbers in *Patria*, geen noemenswaardige hoeveelheid goud gevonden.

In het derde deel, dat de hoofdstukken zeven tot en met negen beslaat, worden de verschillende fasen van gezagsuitoefening, het economisch exploiteren van de verworven gebieden, en de inspanningen van de christelijke missie onder de Formosanen geanalyseerd, zoals die zich voltrokken gedurende de Nederlandse aanwezigheid in Formosa. De Formosanen, met name degenen die ten tijde van het koloniale 'civilisatie proces' in het kerngebied van het Nederlands bestuur leefden, werden daarbij geconfronteerd met drie dynamische koloniale krachten die door de VOC werden geïntroduceerd: staatsvorming, (gedwongen) marktwerking, en christendom. Tijdens een jaarlijkse ceremoniële samenkomst, de *Landdag*, benoemde de Nederlandse gouverneur Formosaanse dorpsoudsten als dorpschoudeurs en loste hij onderlinge conflicten op. De dorpschoudeurs stonden onder het gezag van de lokale Nederlandse gezagsvertegenwoordigers en fungeerden als bemiddelaars bij het handhaven van het koloniale gezag over de Formosaanse onderdanen. Dit netwerk van loyale gezagsdragers werd verder onderbouwd door de introductie van Nederlandse wetten en plaatselijke verordeningen, waarmee de dorpsbewoners onder andere werden aangezet hun huizen in rechte lijnen naast elkaar te bouwen zodat de dorpen makkelijk toegankelijk en overzichtelijker werden. Ook werd het aangaan van gemengde huwelijken, tussen Christelijke Formosaanse vrouwen en Europese mannen, gestimuleerd.

In eerste instantie probeerde de Nederlandse overheid een jaarlijkse belastingheffing dan wel een tribuutheffing in te voeren, maar deze maatregelen werden weer afgeschaft onder druk van opstandige dorpen aan de grenzen van de Nederlandse invloedssfeer. In het oosten, het zuiden, en het noorden van Formosa was de Compagnie niet bij machte om de oorlogsvoering tussen dorpen onderling uit te bannen. Er was met andere woorden sprake van een vroeg voorbeeld van '*imperial overstretch*'.

Het achtste hoofdstuk belicht de exploitatie van de natuurlijke rijkdommen van het eiland door de Compagnie. In de landbouw en de visserij werden veelal Chinese arbeidskrachten gebruikt, terwijl in de mijnbouw en de houtkap Formosanen werden ingezet. Beide laatste activiteiten vonden vooral plaats in het noorden waar zij de aanzet gaven voor het ontstaan van een looneconomie. Naast betrokkenheid bij het

productieproces vestigde de Nederlandse overheid een handelsmonopolie door het verpachten van het recht om belasting te heffen op het drijven van handel in de dorpen van een bepaald gebied. Op die wijze gelukte het de Compagnie de reeds bestaande handel tussen Chinezen en Formosanen te institutionaliseren en daarop winst te maken.

De handel in hertenvelen en hertenvlees, de belangrijkste producten van Formosa, had een buitengewoon intensieve jacht tot gevolg die al snel een ecologische crisis veroorzaakte: de hertenstand liep drastisch terug en zo verloren de dorpsbewoners hun middelen van bestaan. De Compagnies autoriteiten namen hun toevlucht tot het instellen van beschermende maatregelen om de herten voor uitsterven te behoeden. Bovendien probeerden zij de Formosanen ertoe te bewegen zich op de landbouw te gaan toeleggen door op de Chinese wijze, met ploegen, hun velden te gaan bewerken. Het genoemde systeem resulteerde ook in een groeiende consumptie van uit China ingevoerde goederen door de Formosanen, en bijgevolg in een verandering van hun materiële cultuur.

In hoofdstuk negen worden de pogingen van Nederlandse Protestantse dominees om de inheemse bevolking tot het christendom te bekeren onderzocht. Hun aandacht richtte zich vooral op de Siraya en de bewoners van de noordelijke gebieden. Keerpunt voor de Siraya was de Nederlandse militaire overwinning op het machtige dorp Mattauw, waarna de bewoners, uit ontzag voor de overwinnaars, hun eigen goden verwierpen, en zich massaal tot het christendom bekeerden. Vervolgens werden overal scholen gebouwd, zodat de Siraya, in het bijzonder de jongeren, de christelijke normen van de Nederlandse beschaving kregen ingeprent. Oorspronkelijke gebruiken zoals het aanbidden van meerdere goden, rituele abortus en een vrije seksuele moraal werden uitgebannen, religieuze festivals werden verboden en inheemse priesteressen werden verbannen. Dat alles werd vervangen door de leefregels van het nieuwe geloof zoals het christelijk huwelijk waarbij levenslange trouw van huwelijkspartners werd geëist. In het noorden hielden de inwoners, die eerder door Spaanse missionarissen waren gedoopt, vast aan hun eigen vorm van Katholicisme, waarin plaats was voor bepaalde vormen van fetisjisme, dat hen meer aansprak dan de door de dominees verkondigde leer.

Een prangend probleem waarmee de dominees bij hun zendingswerk te maken kregen was de verscheidenheid aan lokale inheemse talen. Toch ging de bekeringsarbeid onder de Siraya betrekkelijk eenvoudig in zijn werk, omdat de inheemse bewoners vele christelijke gebruiken niet als strijdig ervoeren met hun eigen godsdienstige traditie waarin bijvoorbeeld de rituele doop en gebeden van oudsher een belangrijke plaats innamen. Toen de Siraya in de jaren vijftig van de zeventiende eeuw door een reeks natuurrampen werden getroffen, keerden zij zich gedeeltelijk af van het christendom en zochten zij weer troost in oude religieuze gebruiken ondanks strenge maatregelen van de koloniale autoriteiten.

In het slothoofdstuk, wordt de rol die de Formosanen speelden tijdens de Chinese machtsovername in 1661-62 nader beschouwd. Nadat de Siraya zich aan Cheng Ch'eng-kung hadden overgegeven werden zij overweldigd door het effect van het Chinese beschavingsoffensief, de volgende fase van het koloniale 'civilisatie proces', dat hen door de nieuwe machthebbers werd opgedrongen. In de negentiende eeuw, toen zij voor het eerst weer ontmoetingen met Westerlingen hadden, bleek dat de Formosanen hun beeld over de periode onder Nederlands bestuur hadden bijgesteld en dat zij met een illusie van nostalgie dat Hollandse verleden koesterden. Dit weerspiegelde de Formosaanse strategie om hun *agency* te handhaven in een koloniale context, een strategie die zij ook volhielden tijdens hun latere onbarmhartige ervaringen in het koloniale Chinese en Japanse 'civilisatie proces'.